

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ ЯК НАЙВАЖЛИВІШИЙ ЧИННИК ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

Проаналізовано різні підходи до трактування категорій «інтелектуальний капітал» і «людський капітал», на основі яких виявлено спільні і відмінні ознаки між ними. Розглянуто структуру інтелектуального капіталу

The different approaches were analyzed to treating categories of intellectual potential and intellectual capital, on the basis of what concluded common and distinctive features between them. The structure of intellectual capital.

Keywords: intellectual capital, intellectual potential, human capital, structural capital.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, інтелектуальний потенціал, людський ресурс, структурний капітал.

Формування та розвиток постіндустріальної економіки, зростання ролі інформації і знань у виробничих процесах обумовлюють безпосередню залежність економічного прогресу й суспільного розвитку від суцільної інтелектуалізації життя населення. Інтелектуальна діяльність стає головною умовою економічного поступу, а інтелектуальний капітал – найважливішим та найціннішим ресурсом для досягнення цієї мети.

Перспективи економічного розвитку регіонів України слід визначитися та реалізовувати в рамках загальних основних тенденцій, які формуються в сучасному світі. Однією з умов підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки є розвиток інтелектуального капіталу. Його значення в умовах глобалізації світової економіки і нинішнього рівня розвитку цивілізації як фактора соціально-економічного розвитку на національному, регіональному і транснаціональному рівнях інтелектуального капіталу сьогодні є головною перешкодою для економічного відновлення країни [1].

Ринкові переваги та лідерство підприємств дедалі частіше стають наслідком ефективного використання унікальних за природою нематеріальних факторів, таких, як знання й уміння співробітників, професійна кваліфікація, патенти, структура управління, інформаційні технології та інших, поєднаних у категорію інтелектуального капіталу.

Інтеграція України до світового економічного простору, з одного боку, значний науковий потенціал, але низький техніко-технологічний рівень, зношеність матеріальних активів і дефіцит фінансових ресурсів для їхньої модернізації – з іншого обумовлюють необхідність інтенсивного відтворення та підвищення ефективності використання інтелектуального капіталу [2].

У сучасному суспільстві інтелектуальний капітал стає основою багатства. Саме він визначає конкурентоспроможність економічних систем, є ключовим ресурсом їхнього розвитку.

Здатність економіки створювати й ефективно використовувати інтелектуальний капітал дедалі більше визначає економічну значимість націй, її добробут. Відкритість суспільства для імпорту різноманітних знань, ідей та інформації, здатність економіки продуктивно їх переробляти – ось від чого залежить успішний соціально-економічний розвиток будь-якої країни.

Інтелектуальний капітал – категорія нова, характерна для сучасного постіндустріального суспільства. Сутність її в економічній літературі трактують однобічно та суперечливо. Сьогодні є два основних погляди щодо визначення змісту терміна «інтелектуальний капітал». До першого відносять трактування його як суто нематеріальний актив без матеріального вираження. Скажімо, Д. Клейн та Л. Прусак визначають інтелектуальний капітал як інтелектуальний матеріал, що формалізований, зафіксований, і його використовують для виробництва цінної речі. Такої самої думки дотримуються дослідники: Д. Дафі, Б. Леонтєв, Х. Макданальд, С. Брукінг та ін. [3, 5]. Водночас певне коло вчених (Л. Едвінсон, М. Мелоун, К. Мелалмюн, К. Тейлор) під інтелектуальним капіталом розуміють не лише суто нематеріальні активи (ресурси), вводячи у цю категорію організаційну структуру, суб'єктів інтелектуальної власності, архітектуру, що використовує інтелектуальний працівник у своїй роботі, – комп'ютери, засоби зв'язку, інформаційні мережі [4, 10].

Проблеми щодо розуміння суті інтелектуального капіталу спричинили виникнення різних підходів до визначення його структури. Так, К. Свейбі виділив наступні елементи інтелектуального капіталу: внутрішню та зовнішню структури, індивідуальну компетентність. Інший дослідник –

Е. Брукінг – стверджує, що інтелектуальний капітал складається з ринкових активів, активів інтелектуальної власності та інфраструктури, гуманітарних активів. Л. Едвінсон та М. Мелоун поділяють інтелектуальний капітал на людський та структурний капітали.

Підтримуючи підхід, який запропонували Л. Едвінсон та М. Мелоун, вважаємо, що головний елемент інтелектуального капіталу – це людський капітал, котрий є конгломератом знань, навиків, умінь, досвіду, творчих здібностей працівників, їх уміння працювати та приймати рішення у конкретних ситуаціях, створювати імідж фірми, визначати стратегічні й тактичні цілі. Людський капітал – це по суті, центральний компонент інтелектуального капіталу, оскільки саме від людини (її інтелекту) розпочинаються всі процеси взаємодії елементів цієї категорії. Саме людський ресурс є інтелектуальною виробничою силою, яка у процесі свого існування та розвитку створює і реалізує інновації.

Інтелектуальний капітал належить до нових, складніших форм капіталу, що володіє більшим потенціалом соціально-економічної активності, відіграє роль вектора розвитку будь-якої національної економіки. Йому притаманний вищий рівень розвитку порівняно з уже відомими функціональними формами капіталу, критерієм якого є стійкий рівень економічного розвитку тих країн, де активно формують і використовують інтелектуальний капітал, де нові знання та високі технології служать основою конкурентоспроможності товарів, послуг, фірм, загалом усієї економічної системи [7, 9]. Складовими інтелектуального капіталу є людський, організаційний і споживчий капітал (рис. 1).

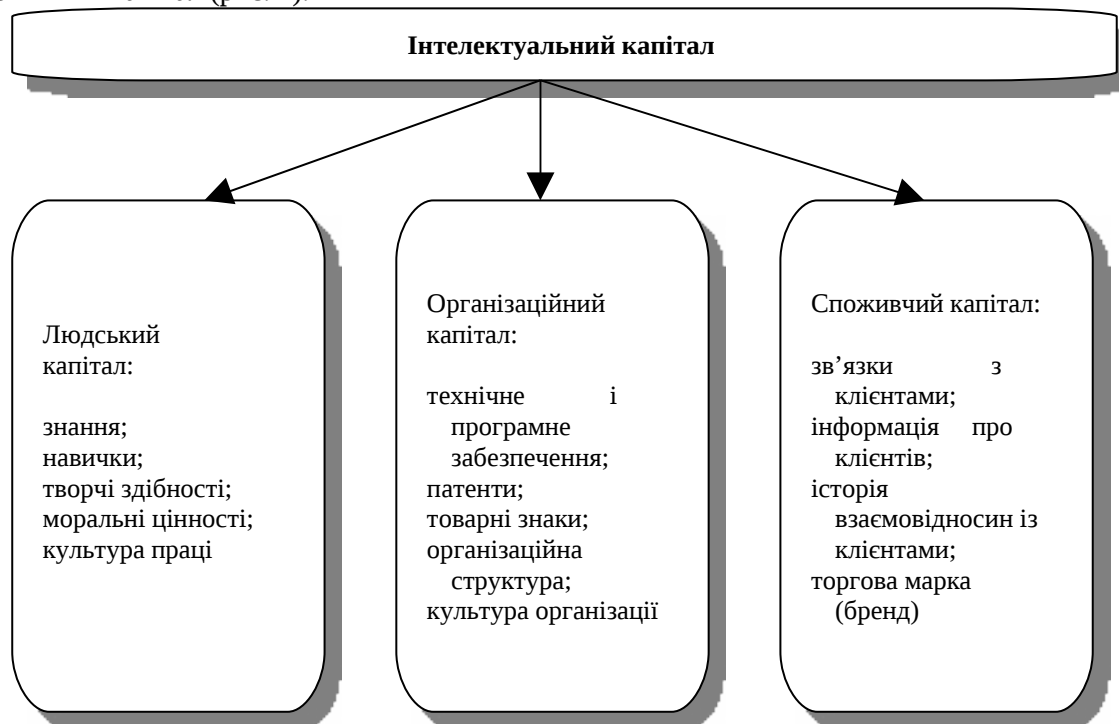

Рис. 1. Структура інтелектуального капіталу

Людський, організаційний і споживчий капітали взаємодіють між собою. Тому недостатньо інвестувати в кожний із них окремо, адже вони мають підтримувати один одного, створюючи синергетичний ефект, і тоді відбувається перехресний вплив одних видів нематеріальних активів на інші. Людський капітал – це ресурс, який акумулює знання, вміння, навички, інтелектуальні здібності, досвід, потенціал мобільності, орієнтації на високі остаточні результати. Важливий інструмент його формування – інвестиції в освіту, охорону здоров'я, міграцію, пошук інформації та ін. Надзвичайно складно кількісно оцінити обсяг знань і навичок конкретної людини і, тим більше, точно визначити, є вони результатом освіти, природних здібностей чи генетичної спадковості. Для цього наявні тільки відносні показники – освітній, освітньо-кваліфікаційний рівень, рівень успішності, а також поширена методика обчислення IQ, базована на оцінюванні здатності людини до розв'язання логічних задач. Проте така методика характеризує загальний рівень логічного мислення людини і не дає чіткого уявлення про її можливості виконувати професійні завдання у виробничому

процесі. До структурного капіталу відносять бази даних, списки споживачів, персоналу компанії, а також торгові марки.

Отже, людський капітал формується на основі інтелектуального капіталу, перетворюючись на найбільш перспективний та пріоритетний загальнонаціональний ресурс.

Інтелектуальний капітал, як і фізичний, виникає у результаті вкладень ресурсів (грошей, матеріальних коштів, знань, кваліфікації) для виробництва товарів та послуг. Ці два види капіталу дають своєму власникові дохід, вони морально зношуються, до того ж, інтелектуальний капітал навіть більше (знецінюється і програмне забезпечення, і будь-які знання), а також потребують витрат на свою підтримку. Разом із тим між ними спостерігаються й розбіжності.

Так, фізичний капітал має матеріальну природу, а інтелектуальний – нематеріальну, тому його іноді називають невидимим активом. Інтелектуальний капітал відрізняється від фізичного тим, що він не втрачає своєї величини в процесі використання (тобто не амортизується). Більше того, вартість першого капіталу зменшується саме тоді, коли його не використовують. Фізичний капітал – це результат певних дій у минулому, й інтелектуальний капітал також є результатом минулих інвестицій, але водночас більше орієнтований у майбутнє. Основа для оцінки фізичного капіталу – вже зроблені витрати, а для інтелектуального – вартість, що буде створена в процесі його майбутнього використання. Фізичний капітал оцінюють за допомогою переважно вартісних показників, а інтелектуальний – за допомогою як вартісних, так і невартісних показників.

Компанії та організації не є повноправними власниками інтелектуального капіталу. Вони володіють ним разом із найманими робітниками (якщо йдеться про людський капітал) і разом зі споживачами (якщо мова – про споживчий капітал). Елементи інтелектуального капіталу мають певну специфіку, він сконцентрований в умінні й кваліфікації працівників.

Споживчий капітал також має властивість швидко втрачати вартість. Споживач через ті або інші причини може досить швидко «переключитися» на конкурента [6].

Інтелектуальний капітал характерний рівнем освіченості людей, науковим потенціалом країни, насиченістю робочої сили висококваліфікованими спеціалістами відповідно до завдань розвитку різних видів економічної діяльності.

В Україні є значні резерви для стрімкого розвитку інтелектуального капіталу. Зокрема, накопичений людський капітал, що характерний високим рівнем освіти населення і значною частиною працівників, зайнятих наукою. Однак дві інші складові – організаційний і споживчий капітал – розвинені недостатньо. Але тільки за успішного розвитку цих двох складових інтелектуального капіталу можна одержати значний синергетический ефект, виражений у зростанні інтелектуального капіталу країни в цілому й інтелектуальному капіталі окремих економічних суб'єктів.

Найважливішими напрямками політики розвитку інтелектуального капіталу є:

- дотримання принципу пріоритету цінності людського творчого потенціалу як основного в новій економічній політиці;
- прийняття принципу індивідуального розвитку людини;
- формування й розвиток активної поведінки особистості, її здатності до конкуренції, встановлення принципів самостійності й самовідповідальності, розвиток її прагнення до реалізації свого творчого потенціалу;
- поступове звільнення всіх сфер економіки України від некваліфікованої робочої сили;
- поширення різноманітних методів і форм організації та стимулювання праці, характерних для творчої діяльності;
- поступове вирівнювання загальної освіти, підвищення її рівня та якості, тобто модернізація матеріально-технічної бази, посилення мотивації викладачів до поліпшення якості навчання, контролю за якістю знань, удосконалення організації навчального процесу, підвищення рівня практичної підготовки;
- розроблення нової соціальної та економічної політики, яка б гарантувала доступ до знань усім верствам населення незалежно від статку. Сюди належить розвиток системи доступних кредитів на освіту, вдосконалення бази державного бюджету й зміна його відповідально всіх нормативно-правових актів;
- удосконалення системи підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів;
- забезпечення рівномірного розвитку освітньої інфраструктури в усіх регіонах України;
- стимулювання населення до здобуття вищої освіти всіх спеціалізацій.

Але необхідно також урахувати й інші фактори розвитку людського капіталу, адже без урівноваженої політики в усіх сферах неможливе стабільне економічне зростання країни. Для цієї мети треба врегулювати різноманітні соціально-економічні умови [8].

Одним із чинників є забезпечення стабільного й прогресивного зростання обсягу реального ВВП у кожному регіоні й у всій країні. Досвід розвинених держав свідчить, що високі темпи економічного зростання приводять до виникнення сприятливих можливостей підвищення рівня освіти.

Іншою умовою є збільшення доходів населення, а саме заробітної плати, що необхідно для поліпшення життя народу і створення стабільної економічної основи для збільшення інвестицій у людський капітал. Разом із тим треба мінімізувати диференціацію доходів населення, яка стримує економічні можливості людського капіталу.

Отже, підсумовуючи викладене, зазначимо, що інтелектуальний капітал у сучасних економічних системах є необхідним самостійним ресурсом і має важливе значення для забезпечення національної конкурентоспроможності. Чим більше можливостей, зокрема освітніх, інтелектуальних, інформаційних і т. д. матиме кожний член суспільства, тим вищим стане інтелектуальний ресурс усіх націй і держави, динамічнішими будуть темпи зростання економіки і суспільства загалом.

Література

1. Гава Ю. Проблеми та перспективи розвитку інтелектуального капіталу// *Ринок цінних паперів*. – 2007. – № 5–6. – С. 17–23.
2. Кендюхов О. В. *Інтелектуальний капітал підприємства: методологія формування механізму управління* / НАН України; Інститут економіки промисловості; ДонУЕП. – Донецьк: ДонУЕП. – 2006. – 307 с.
3. Брукінг Э. *Интелектуальный капитал: ключ к успеху в новом тысячелетии*. – СПб, 2001. – 288 с.
4. Эдвисон Л., Мэлоун М. *Интелектуальный капитал. Определение истинной стоимости компании*// *Новая постиндустриальная волна на Западе*. – М., 1999. – С. 434.
5. Леонтьев Б. *Цена интеллекта. Интеллектуальный капитал в российском бизнесе*. – М.:Издательский центр «Акционер», 2002. – С. 31–37.
6. Ширмер Я. *Людський капітал важить більше, ніж гроші, технології чи інші ресурси* // *Економіст*. – 2000. – № 3. – С. 20.
7. Чухно А. *Інтелектуальний капітал: сутність, форми та закономірності розвитку*// *Економіка України*. – 2002. – № 11–12. – С. 25–31.
8. Прошак В. *Концепція інтелектуального капіталу у сучасній економічній теорії* // *Вісник Львівського ун-ту. Серія економічна*. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – Вип. 32. – С. 598.
9. Базидевич В. Д. *Інтелектуальна власність: Підручник*. – К.: Знання, 2006. – С.60–63.
10. Карась П. *Інтелектуальний капітал: складові та аспекти комерціалізації в нових умовах господарювання*// *Економіст*. – 2006. – № 8. – С. 31–39.